

Тетяна ФУЛЕЙ,
начальник відділу
Національної школи суддів України,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України

Оксана КУЧІВ,
провідний науковий співробітник
Національної школи суддів України

ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 8 ЄКПЛ: ПРАКТИЧНА ЦІННІСТЬ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція, ЄКПЛ) довела свою інструментальну цінність задовго до того, як Україна та інші посткомуністичні держави приєдналися до неї у 90-х роках минулого століття. Вона стала, за влучним висловлюванням віце-президента Європейського суду з прав людини Ангеліки Нуссбергер, «навігаційною системою для просування до справедливості» [1].

У цьому контексті важливе значення має суддівська освіта. З огляду на вимоги частини третьої ст. 89 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII [2] підготовка суддів для підтримання кваліфікації проводиться Національною школою суддів України (далі – НШСУ, Школа) відповідно до необхідності вдосконалення їхніх знань, вмінь і навичок залежно від досвіду роботи суддів, рівня і спеціалізації суду, де вони працюють, а також з урахуванням їхніх

індивідуальних потреб.

Один із найновіших розроблених НШСУ навчальних курсів присвячений застосуванню ст. 8 Конвенції, яка гарантує захист права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції, та відповідної практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд).

Зауважимо, що вибір саме цієї теми не випадковий і зумовлений низкою чинників. По-перше, сфера дії ст. 8 Конвенції є надзвичайно широкою, адже вона охороняє чотири сфери особистої автономії (приватне і сімейне життя, житло, кореспонденцію), кожна з яких має автономне тлумачення, вироблене практикою ЄСПЛ, і є дуже важливою для особи, оскільки забезпечує її особистий розвиток та самоідентифікацію, фізичну та моральну (психічну) цілісність, право визначати своє приватне життя та підтримувати стосунки з іншими людьми і т. д.

По-друге, широка сфера дії ст. 8 ЄСПЛ та її важливість для особи зумовлюють велику зацікавленість і часте посилення на її положення сторін у судових провадженнях, на які суд зобов'язаний відреагувати у рішенні [3, с. 41–42]. Так, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, кількість рішень Верховного Суду (від початку його роботи 15 грудня 2017 р. і до моменту написання цієї статті) із посиланнями на ст. 8 Конвенції становить понад 10 тисяч.

По-третє, для України ст. 8 Конвенції до певної міри «проблемна» – станом на 1 січня 2019 року Судом у 66 рішеннях визнано порушення Україною цієї статті [4], до того ж більшість з них є унікальними та значно впливають на розвиток національної судової практики.

Відтак актуальність розробки курсу не викликала сумнівів. До того ж фундаментальні права, гарантовані Конвенцією, повинні забезпечуватися всередині країн-підписантів, не очікуючи легалізації Європейським судом з прав людини розширення каталогу правовідносин у межах сфер дії статей Конвенції.

Враховуючи, що Конвенція є «живим документом», тлумачиться в умовах сьогодення, і концепції ст. 8 підлягають автономному тлумаченню, що особливо яскраво простежується на прикладі поняття «кореспонденція», національні суди мали б самостійно дійти висновку, не очікуючи відповідного рішення ЄСПЛ, щодо застосовності ст. 8 Конвенції до певних правовідносин. Так, у цифрову епоху ЄСПЛ частіше розглядає справи щодо новітніх засобів зв'язку, а не класичних листів та бандеролей. Враховуючи рішення ЄСПЛ у справах «Копланд проти Сполученого Королівства» (заява № 62617/00), у якому «кореспонденцією» Суд визнав електронну пошту, чи «Барбулеску проти Румунії» (заява № 61496/08), де йшлося про

користування для особистих цілей робочим акаунтом Yahoo Messenger, доречно припустити, що з огляду на подальший розвиток технологій повідомлення у Viber, WhatsApp, Facebook Messenger та інших існуючих та майбутніх месенджерів і соціальних мережах належать до сфери дії ст. 8 Конвенції.

Таким чином, розробка навчального курсу щодо врахування у національному судочинстві практики ЄСПЛ за ст. 8 Конвенції була не лише нагальною, а й становила практичний інтерес. Робота над курсом відбувалася паралельно з науковим дослідженням у цій сфері, що охоплювало як аналіз відповідної практики ЄСПЛ, так і її застосування національними судами.

Метою цієї статті є розкрити ті знання та практичні навички, якими повинен оволодіти суддя щодо застосування практики щодо ст. 8 Конвенції, та окреслити методичні підходи, які мають особливу практичну цінність для досягнення цього результату.

Зауважимо, що, розробивши Концепцію національних стандартів суддівської освіти (схвалена Науково-методичною радою Національної школи суддів України, протокол від 23.12.2014 № 5) [5], у якій закріплені основні вимоги до змісту та організації проведення навчальних заходів для суддів і кандидатів на посаду судді, Школа фактично здійснила реформування професійної підготовки суддів, змінивши традиційну форму навчання на інноваційну модель, яка передбачає, серед іншого, використання тренінгових технологій навчання, що завоювали велику популярність серед багатьох учасників освітнього процесу, особливо в кластері підготовки професіоналів системи «людина – людини» [6, с. 217], насамперед завдяки його направленості на формування вмінь і навичок та форм опанувань нових знань та розширення досвіду [7, с. 156]. Тренінги є також законодавчо закріпленою технологією навчання суддів, які Школа зобов'язана організувати, а суддя – пройти в межах підготовки відповідно ст. 89 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII [2].

Водночас реформування підходів до освіти суддів та подальше їхнє удосконалення є триваючим процесом, зміст та напрями якого визначає і реалізовує НШСУ як єдина установа в системі правосуддя, що забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя та здійснює науково-дослідну діяльність (ст. 104–105 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). При цьому факторами впливу на визначення підходів у навчанні суддів є вимоги щодо компетентності судді, особливості навчання дорослих, соціальний контекст здійснення правосуддя, суспіль-

ний розвиток у різних його сферах тощо.

Курс із застосування ст. 8 Конвенції є спеціалізованим, його проходженню має передувати опанування або базових тренінгів із застосування Конвенції, або самостійне опрацювання матеріалу, наприклад за допомогою дистанційних курсів. Курс має на меті не передачу максимально можливого обсягу інформації – він спрямований, головним чином, на досягнення трьох основних цілей: (1) закріплення знань щодо сфери дії та структури ст. 8 Конвенції, понятійного апарату, підстав виправданості втручання у права та вимог щодо критеріїв «трискладового тесту», (2) розвиток умінь і практичних навичок застосування ст. 8 Конвенції при вирішенні справ у судовому провадженні, зокрема: зіставляти національне законодавство зі ст. 8 ЄКПЛ, тлумачити національне законодавство у світлі конвенційних стандартів з урахуванням практики ЄСПЛ, системно аналізувати рішення Суду та обирати прийнятне для застосування у конкретній справі, розпізнавати наявність втручання у права, гарантовані ст. 8 Конвенції, застосовувати «трискладовий тест» та ін. і (3) зацікавити суддів у подальшому вивченні, у тому числі самостійному, цієї теми.

З огляду на широку сферу дії ст. 8 Конвенції навчальний курс був розроблений у форматі трьох окремих, різних за змістовим наповненням, однак логічно узгоджених тренінгів для суддів цивільної, кримінальної та адміністративної юрисдикцій, які містять спільний модуль з вивчення базових концепцій ст. 8 ЄКПЛ та декілька спеціалізованих модулів з актуальних для кожної із юрисдикцій питань, що виникають у національній судовій практиці та при вирішенні яких через їхню важливість (наприклад, справи, що виникають із сімейних спорів), складність (питання щодо обробки персональних даних чи обшук житла) або новизну («екологічні спори», медичне втручання), доречним є застосування практики ЄСПЛ.

Водночас курс із ст. 8 Конвенції покликаний поглиблювати знання щодо понять і концепцій, які закладені у базових курсах, із застосуванням технік та інструментів навчання, які вже виявили свою ефективність у процесі підготовки суддів. Одним із них і водночас характерною особливістю курсів з тематики Конвенції є попереднє опрацювання 5–8 рішень ЄСПЛ, які підібрані окремо для кожної юрисдикції та розкривають усі чотири сфери особистої автономії, гарантовані ст. 8 ЄКПЛ.

Опрацювання рішень Суду допомагає зрозуміти дію конвенційного механізму захисту прав, яка розкривається через його рішення, і сприяє у набутті знань щодо структури та елементів рішень, засвоєнні лексики, концепцій, вироблених усталеною практикою ЄСПЛ. Кожне із підібраних

рішень ЄСПЛ слугує своєрідним «пазлом» тренінгів, надаючи їм цілісності та завершеності [8, с. 21–22].

Слід зазначити, що в більшості підібраних рішень ЄСПЛ визнано порушення ст. 8 Конвенції у зв'язку саме із судовим провадженням, на відміну, наприклад, від справ, пов'язаних з невиконанням рішень національних судів чи жорстоким поведінням, де порушення конвенційних стандартів зумовлено діями інших органів/посадових осіб і які не мають стосунку до виконання суддівських функцій.

Судді цивільної юрисдикції до проходження тренінгу повинні опрацювати рішення ЄСПЛ у справах «Хант проти України» (заява № 31111/04) та «Мамчур проти України» (заява № 10383/09), які стосуються права на повагу до сімейного життя в аспекті доступу та спілкування батька з дитиною, та справу «Акопян проти України» (заява № 12317/06) щодо сімейних зв'язків госпіталізованої особи та примусової госпіталізації особи до психіатричного закладу як у випадку втручання у фізичну та психічну недоторканність особи, що також належить до сфери дії ст. 8 Конвенції. Права на повагу до житла розкривається на прикладі рішення «Кривіцька та Кривіцький проти України» (заява № 30856/03), що стосується виселення сім'ї, коли, за оцінкою ЄСПЛ, «судам необхідно було встановити баланс між інтересами родини заявників із двома неповнолітніми дітьми, які тривалий час були наймачами квартири, та фінансовими інтересами держави в одержанні максимального доходу від продажу квартири, набутої як майно померлої особи, у якій немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом», і в якій Суд визнав порушення «з огляду на ненадання державними органами належного обґрунтування для відхилення доводів заявників щодо застосовності до їхньої справи законодавства відносно щодо виселення мешканців, які самоправно зайняли приміщення, та відсутності оцінки співрозмірності їхнього виселення» [9, пп. 50–51]. Право на повагу до приватного життя розкрито через поведіння з персональними даними з використанням рішення «Пантелесенко проти України» (заява № 11901/02) щодо розголошення суддею в судовому засіданні інформації про стан здоров'я заявника. Розмежування сфери дії ст. 8 та ст. 10 Конвенції продемонстровано на прикладі рішення «Олексій Овчинніков проти Росії» (заява № 24061/04).

Тренінг для суддів кримінальної юрисдикції передбачає опрацювання рішень ЄСПЛ, які стосуються втручання у право на житло з огляду на проведення обшуку житла на прикладі справи «Багієва проти України» (заява № 41085/05), у якій ЄСПЛ визнав проведений обшук таким, що не є пропорційним законній меті, а наявні гарантії національного за-

конодавства – недостатніми, та справи «Ратушна проти України» (заява № 17318/06), в якій обшук ґрунтувався на відповідних та достатніх підставах і супроводжувався адекватними гарантіями від зловживань та свавілля і не становив порушення ст. 8 Конвенції. Порівняння цих двох рішень є важливим для розуміння, якої ваги надає ЄСПЛ аргументованості рішень національних судів, на підставі яких здійснюється втручання у права людини, як адекватної гарантії від можливого зловживання владою та свавілля [10, п. 72; 11, п. 52].

Ще однією справою щодо поваги до житла є «Белоусов проти України» (заява № 4494/07), яка стосувалася огляду житла, який не проводився «згідно із законом», у зв'язку з тим, що дозвіл на його проведення особа надала за обставин, в яких були відсутні процесуальні гарантії, що захищають здатність висловлювати свою справжню думку.

Втручання у приватне життя розкрито на прикладі рішення «Заїченко проти України» (№ 2) (заява № 45797/09) з огляду на збирання відомостей правоохоронними органами про особу в контексті судово-психіатричної експертизи у рамках провадження про адміністративні правопорушення, проведення якої фактично залишається законодавчо неврегульованим, та відповідно є таким, що не відповідає критерію «згідно із законом».

Значущим є рішення «Котій проти України» (заява № 28718/09), у якому розкрито втручання одразу у дві сфери особистої автономії, захищені ст. 8 Конвенції – право на повагу до приватного і сімейного життя та з порушенням щодо них одразу двох критеріїв виправданості втручання: «згідно із законом» і «необхідність у демократичному суспільстві» (як правило, Суд при визнанні порушення одного критерію «трискладового тесту» не аналізує наступні й лише у виняткових випадках відступає від цього алгоритму). ЄСПЛ у цьому рішенні розкрив концепцію «згідно із законом», наголосивши, що недостатньо лише наявності законної підстави для втручання у національному законодавстві, закон також має відповідати вимогам якості [12, п. 65], та вказав, що національне законодавство «має гарантувати засіб правового захисту від свавільного втручання органів державної влади у права, гарантовані Конвенцією. У питаннях, які стосуються основоположних прав, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права, одним з основних принципів демократичного суспільства, гарантованих Конвенцією. Відповідно законодавство має достатньо чітко визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам влади, та порядок її реалізації» [12, п. 67]. У цій справі Суд дійшов висновку, що національні органи влади не дотрималися справед-

ливого балансу між правом заявника та суспільним інтересом і констатував порушення ст. 8 Конвенції.

Втручання в право на приватне життя, яке проявилось у проведенні незаконної операції правоохоронними органами в житлі, а також незаконне прослуховування та запис розмови особи з кілером, аналізувалося ЄСПЛ у рішенні «Биков проти Росії» (заява № 4378/02), а втручання у право на повагу до приватного життя та кореспонденції з боку органів влади під час прослуховування особи розкрито у рішенні «Роман Захаров проти Росії» (заява № 47143/06).

Підбірка рішень ЄСПЛ для тренінгу для суддів адміністративної юрисдикції охоплює питання щодо поводження з персональними даними на прикладі справ: «Пантелеєнко проти України», про яке згадувалося вище, «Раду проти Молдови» (заява № 50073/07), що стосується розголошення інформації про стан здоров'я роботодавцем його працівниці, та «С. та Марпер проти Сполученого Королівства» (заяви №№ 30562/04 та 30566/04) щодо зберігання органами влади зразків клітин, ДНК та зберігання відбитків пальців заявників.

Втручання на повагу до приватного життя та кореспонденції розкривається на прикладі вже згаданого рішення «Копланд проти Сполученого Королівства» (заява № 62617/00), яка стосується збирання та збереження роботодавцем інформації щодо особистих телефонних контактів працівниці, електронної пошти та користування мережею Інтернет на робочому місці, а у право на повагу до сімейного життя – на прикладі рішення «Тросін проти України» (заява № 39758/05) щодо обмеження контактів засуджених із зовнішнім світом.

Втручання у право на повагу до приватного і сімейного життя та життя розкривається на прикладі справ, пов'язаних з негативним впливом екологічних чинників (т. зв. екологічних справ), які стають дедалі більш актуальними для України. Застосовність ст. 8 Конвенції в «екологічних справах», алгоритм розгляду ЄСПЛ таких справ, позитивні зобов'язання держави вивчаються на прикладі рішень ЄСПЛ у справах «Гримковська проти України» (заява № 38182/03), «Дубецька та інші проти України» (заява № 30499/03) і «Фадєєва проти Росії» (заява № 55723/00).

Таким чином, вибрані рішення ЄСПЛ сприяють розумінню взаємозв'язків між сферами дії ст. 8, коли втручання відбувається одним засобом у декілька сфер особистих автономій [13] і ЄСПЛ їх аналізує разом, наприклад, як у справах «Котій проти України» (приватне і сімейне життя), «Копланд проти Сполученого Королівства» (приватне життя і кореспонденція). Також рішення ЄСПЛ демонструють зв'язки між не-

гативними та позитивними обов'язками держави за ст. 8 Конвенції, зокрема, у справі «Мамчур проти України», та, окрім змісту гарантованих прав, розкривають ще процесуальний аспект ст. 8 Конвенції на прикладі справи «Хант проти України». Загалом підібрані рішення ЄСПЛ дають змогу вивчати ст. 8 Конвенції з різних позицій, а саме у розрізі спеціалізацій у випадках, де визнано більше, ніж одне порушення у ст. 8, як у справі «Пантелеєнко проти України», де порушення цієї статті визнано через обшук офісного приміщення нотаріуса правоохоронними органами у рамках кримінального провадження та у зв'язку з розголошенням інформації про стан здоров'я особи в судовому засіданні суддею, або у розрізі зв'язків ст. 8 з іншими статтями Конвенції, наприклад, зі ст. 3 («Акопян проти України»), ст. 6 («Мамчур проти України»), ст. 10 («Роман Захаров проти Росії»), ст. 13 («Ратушна проти України»), ст. 14 («С. та Марпер проти Сполученого Королівства», «Мамчур проти України»). Таким чином, у суддів набуваються знання не лише щодо однієї ст. 8 Конвенції, а й щодо інших статей та концепцій, вироблених практикою ЄСПЛ.

У межах тренінгу неможливо охопити вивчення усієї практики ЄСПЛ щодо ст. 8 Конвенції, тому були обрані саме названі рішення щодо України та інших країн – підписантів ЄКПЛ, тому що вони заслуговують на увагу та мають особливо важливе значення для розвитку національної судової практики, про що свідчить використання їх Конституційним Судом України у мотивувальних частинах своїх рішень. Так, у рішенні № 7-р/2018 від 11 жовтня 2018 року КСУ обґрунтовував прийняте рішення із посиланням на рішення ЄСПЛ: «Заїченко проти України» (№ 2), «Пантелеєнко проти України», «Котій проти України», а також рішень «Суріков проти України» (заява № 42788/06; згадується під час міні-лекції про поведження з персональними даними) та «Шалімов проти України» (заява № 20808/02; щодо втручання у право на повагу до сімейного життя через ненадання заявникові побачень з родичами під час попереднього ув'язнення) [14]. Вищезгадане рішення «С. та Марпер проти Сполученого Королівства» наразі набуває актуальності для української правової системи у зв'язку із відкриттям КСУ конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» від 2.07.2015 року № 580-VIII стосовно дозволу Національній поліції України під час наповнення баз (банків) даних забезпечувати збирання, накопичення біометричних даних у вигляді зразків ДНК (ухвала КСУ від 20.12.2017 року № 12-у/2017 у справі № 2-7/2017) [15].

З метою ефективного вивчення та набуття практичних навичок у застосуванні ст. 8 Конвенції та практики ЄСПЛ під час розгляду справ у тренінгах широко використовуються інтерактивні методи (англ. *interaction* – взаємодія), в яких наявні два важливі елементи: активність та співпраця [16, с. 19]. Найбільш дієвими інтерактивними методами цього курсу є: експрес-опитування, інтерактивні міні-лекції, робота у малих групах шляхом виконання ситуаційних завдань (кейс-метод) та заповнення аналітичної схеми, демонстрування відеофрагменту з подальшим аналізом, мозковий штурм. Ці методи навчання спрямовані на симуляцію взаємодії учасників тренінгів та забезпечують взаємодію та власну активність учасників тренінгу під час динамічного процесу навчання [17, с. 107].

Попри неповторюваність змістового наповнення тренінгів для кожної із юрисдикцій, фундаментальною для усіх трьох тренінгів є вступна міні-лекція з презентацією PowerPoint, присвячена базовим поняттям і концепціям ст. 8 Конвенції. Ця міні-лекція розроблена з метою формування у суддів однакового розуміння базових концепцій ст. 8, якими повинні оволодіти судді перед вивченням більш спеціалізованих питань застосування цієї статті Конвенції. Вона має спільну структуру, водночас, як приклади для ілюстрації порушень ст. 8 Конвенції використовуються різні, найбільш доречні та релевантні для кожної із юрисдикцій, рішення ЄСПЛ. Наприклад, автономність поняття «житло» у тренінгу для суддів кримінальної юрисдикції розкривається у світлі теми обшуку та огляду житла, тоді як для суддів цивільної юрисдикції – в аспекті виселення, а для суддів адміністративної юрисдикції – через негативний вплив екологічних чинників з використанням відповідних рішень ЄСПЛ.

Вступна міні-лекція для усіх трьох тренінгів передбачає ознайомлення (шляхом інтеракції тренера з аудиторією у формі діалогу) із усіма чотирма сферами особистої автономії, гарантованими ст. 8 Конвенції, можливими засобами і випадками втручання у ці сфери та застосування «трискладового тесту» виправданості втручання.

Першим кроком алгоритму є визначення, чи підпадають ті чи інші правовідносини під сферу дію ст. 8 Конвенції, при цьому варто звертати увагу на співвідношення ст. 8 з іншими статтями Конвенції та розмежовувати їхні сфери дії. Наприклад, поділ майна під час розлучення подружжя охоплюється сферою дії ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, тоді як питання стосовно визначення місця проживання дитини, виховання дитини та інші подібні підпадають під дію ст. 8. При цьому такі питання повинні вирішуватися з урахуванням концепції надання першочергової важливості основним інтересам дитини та її правам за цією статтею Конвенції

(як у справах «Савіни проти України» (заява № 39948/06), «Мамчур проти України»). При цьому ключову роль відіграє характер відносин між дитиною та батьками/батьком, а не біологічний зв'язок (рішення «Назаренко проти Росії»). Право на усиновлення не гарантується ст. 8 Конвенції, але стосунки між усиновлювачем і усиновленою дитиною, які виникли із законного та щирого усиновлення, як правило, мають такий самий характер, як і стосунки в сім'ї, і до них можуть застосовуватися гарантії захисту, які ст. 8 Конвенції передбачає стосовно сімейного життя (рішення «Курочкін проти України» (заява № 42276/08). Залучення одного з батьків до процесу прийняття рішення, які стосуються батьківських прав, є імпліцитною процедурною вимогою ст. 8 Конвенції, хоча процесуальною є ст. 6 Конвенції (рішення «Хант проти України»).

Другим кроком у застосуванні алгоритму є визначення, чи відбулося втручання у право, гарантоване ст. 8 Конвенції, та яким засобом та/або невиконання державою позитивних зобов'язань. Якщо втручання було наявним, воно аналізується на відповідність вимогам п. 2 ст. 8 Конвенції, тобто чи було воно законним, яку мало легітимну мету і чи було пропорційним.

Таким чином, учасники ще на початку тренінгу починають виробляти навички застосування «трискладового тесту» виправданості втручання і продовжують їх закріплювати та удосконалювати протягом подальшого навчання під час наступних міні-лекцій, виконання практичних завдань, обговорень, експрес-опитувань.

Питання сфери дії ст. 8 Конвенції, визначення виправданості втручання є найбільш важливими, адже від цього залежить застосовність цієї статті та визнання наявності чи відсутності порушення прав, і водночас вони викликають найбільші труднощі у суддів. Практична цінність навчання у цьому випадку полягає у тому, що за допомогою різних інноваційних педагогічних технік та інструментів досягаються навчальні цілі щодо закріплення та поглиблення знань і вироблення навичок, щоб на практиці у подібних ситуаціях суддя зміг ідентифікувати потребу в застосуванні ст. 8 Конвенції та відповідної практики ЄСПЛ та був здатний самостійно прийняти аргументоване рішення через виникнення «ланцюгової реакції» через актуалізацію досвіду, отриманого під час тренінгу.

Хоча основна мета ст. 8 Конвенції полягає у захисті особи від свавільного втручання державних органів/посадових осіб та зловживань, у держави можуть виникати позитивні зобов'язання задля забезпечення дієвої поваги до охоронюваних цією статтею прав особи (п. 37 рішення «Гарнага проти України») [18].

Ідентифікація та застосування концепції позитивних зобов'язань через її складність та широту проявів викликає певні труднощі у суддів. Опрацювання рішень «Гарнага проти України» (використане у базовому тренінгу з тематики Конвенції для суддів загальних судів) [19] і «Дубецька та інші проти України», «Фадєєва проти Росії» (заява № 55723/00) сприяє полегшенню опанування цієї концепції у контексті ст. 8 Конвенції. Аналіз пунктів 36–39 рішення «Гарнага проти України», яке стосувалося зміни по батькові особи, та пунктів 140–143 рішення в «екологічній справі» «Дубецька та інші проти України» [20], демонструє застосування ЄСПЛ однакових підходів до розгляду питань про дотримання державою своїх позитивних зобов'язань за ст. 8 Конвенції, незважаючи на те, що скарги у цих справах стосувалися різних аспектів права на повагу до приватного життя та житла. Ключовим підходом є те, що державам надаються широкі межі розсуду та можливості вибору між різними способами та засобами дотримання своїх зобов'язань і якщо межі між позитивними та негативними зобов'язаннями держави за ст. 8 не можна визначити з достатньою точністю, то застосовні принципи, тим не менш, є подібними. В обох контекстах слід дотримуватись справедливого балансу, який потрібно встановити між конкуруючими інтересами особи та суспільства в цілому, беручи до уваги усі фактори впливу та підстави.

Як вступна міні-лекція, так і спеціалізована розрахована на тривалість 15–20 хвилин, є інтерактивною, тобто супроводжується «вкрапленням» інших методологічних прийомів для збереження та підвищення уваги учасників [16, с. 63–64]. Розроблені презентації PowerPoint до міні-лекцій є доволі простими, лаконічними та з використанням структурованих коротких текстів чи простих графічних зображень для того, щоб слухачі могли одночасно слухати тренера та аналізувати, сприймати матеріал [17, с. 108].

«Інтерактивною основою» кожного тренінгу є робота в малих групах – одна із найбільш ефективних методик навчання, яка часто використовується. Вона ефективна і для результатів навчання, які вимагають розуміння, зміни ставлення чи цінностей, пошук рішень, і для розв'язання загальних проблем чи пошуку консенсусу. Окрім того, вона забезпечує тривалий і ґрунтовний результат [21, с. 39, 43]. Ситуаційні методи дають змогу краще зрозуміти та навчитися застосовувати в реальних чи гіпотетичних умовах відповідні норми та принципи. Відповіді при вирішенні завдань не завжди бувають однозначними. Це спрямовано на виникнення у суддів запитань, адже кожна знайдена хиба – це певний прогрес у розв'язуванні завдання, та мотивації пошуку шляхів їх вирішення та обрання найбільш,

на їхню думку, оптимального рішення. Результат роботи в малих групах представляється аудиторії учасників тренінгів з подальшими коментарями тренера. У процесі обґрунтування відповіді на практичне завдання більше обмірковується хід розв'язання завдання та, відповідно, осмислюється тема [22, с. 44, 69].

Новинкою у вивченні теми застосування ст. 8 Конвенції є заповнення аналітичної схеми у тренінгу для суддів, які розглядають кримінальні справи, на основі фабули ситуативної вправи (кейсу), під час якої учасники мають можливість потренуватися застосовувати «трискладовий тест» виправданості втручання, заповнюючи окремі блок-схеми по кожному критерію виправданості та у результаті побачити «загальну картину», як у реальній справі – на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення НСРД (прослуховування телефонних розмов підозрюваного, який проживає разом із сім'єю в орендованій квартирі, в якому також проживає власник житла з родиною) – можуть бути розголошені персональні дані осіб.

Ще однією «родзинкою» тренінгу щодо ст. 8 Конвенції є завдання ідентифікувати випадки втручання у сфери особистих автономій після перегляду відеофрагменту з фільму «Собаче серце». Таке завдання додає креативності та елегантності тренінгу, допомагає переключитися між виконанням складніших завдань. Водночас воно сприяє виробленню навичок ідентифікації випадків втручання у звичайних життєвих ситуаціях і показує, що права людини охоплюють практично всі аспекти повсякденного життя [1]. Це також підтверджує ідею, втілену в Конвенції та практиці ЄСПЛ про те, що права людини – не теоретичні та ілюзорні, а є ефективними і практичними; такими що проявляються у звичайних щоденних ситуаціях: сварки з сусідами («Ірина Смірнова проти України» (заява № 1870/05), відмова у підвищенні на посаді («Суріков проти України»), звільнення з адміністративної посади («Денісов проти України» (заява № 76639/11), перевірка електронної пошти на робочу місці («Копланд проти Сполученого Королівства»), обговорення в колективі медичних діагнозів («Раду проти України»), можливість змінити ім'я («Гарнага проти України»), виконання батьківських обов'язків («Мамчур проти України») та ін. Розвиток різних сфер суспільного життя зумовлює те, що сьогодні розуміння прав людини сягає набагато більше, ніж те, що ми розуміли 60 років тому [1], і це має враховувати національний суд.

Двічі під час тренінгу передбачено експрес-опитування – на початку («вхідне») і наприкінці («вихідне»). І хоча воно відбувається в однаковому форматі – клікер-опитування з використанням тестових запитань, воно

має різні цілі: «вхідне» тестування (в сукупності зі структурною вправою щодо висловлення учасниками своїх очікувань від тренінгу) дає можливість вивести на зовнішній план наявні знання в учасників та визначати їхній рівень, що допомагає, за необхідності скоригувати хід тренінгу, а також зацікавити та створити мотивацію до змін [6, с. 218], а наприкінці тренінгу «вихідне» клікер-опитування виконує роль контрольних запитань/самоконтролю – учасники мають можливість оцінити рівень оволодіння матеріалом та визначити індивідуальні потреби для подальшого навчання.

Викладене дає змогу дійти висновку, що основна мета ст. 8 Конвенції полягає у захисті особи від свавілля та зловживання з боку державних органів. Правильне застосування конвенційних стандартів захисту прав є складним завданням, оскільки вимагає сукупності знань у цій царині та суддівських навичок їх застосування. Одним із інструментів для того, щоб «зламати код» цього складного завдання, є навчальний курс у формі тренінгів для суддів цивільної, кримінальної та адміністративної юрисдикцій, який допомагає суддям ефективно, в умовах обмеженого часу, зрозуміти принципи та критерії, опанувати підходи та концепції, вироблені практикою ЄСПЛ щодо ст. 8 Конвенції, аби при розгляді справ доречно застосувати передбачені гарантії захисту прав, виокремити положення у рішеннях ЄСПЛ, необхідні та релевантні для застосування за обставин конкретної справи, щоб у результаті збалансувати права та інтереси окремих осіб та суспільства в цілому з метою забезпечення дотримання права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції. Використані методичні підходи полегшують опанування практики ЄСПЛ, сприяють пошуку нових шляхів розв'язання проблем правозастосування та скеровані на вироблення креативного, творчого та гнучкого способу мислення.

Перелік використаних джерел

1. Відкрита лекція судді ЄСПЛ від України Ганни Юдківської на тему: «Еволюція у тлумаченні Європейським судом фундаментальних прав»: розвиває це стандарти людської гідності чи тривіалізує концепцію? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=REFKnNW19G0>

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. –

Ст. 545 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

3. Фулей Т. Втручання у права, гарантовані статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: український вимір // Слово Національної школи суддів України. – 2018. – № 3 (24). – С. 41–53.

4. *Violations by Article and by State 1959–2017* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_%20violation_1959_2017_ENG.pdf

5. Концепція національних стандартів суддівської освіти, схвалена Науково-методичною радою Національної школи суддів України (протокол від 23.12.2014 № 5) та затверджена наказом від 24.06.2016 № 34 як Додаток 5 до Регламенту НШСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nsj.gov.ua/ua/about/symbols/>

6. Луганцева О. Г. Тренінговий цикл як конструктивний елемент тренінгової технології навчання // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. – 2015. – № 1 (9). – С. 216–220.

7. Федоренко Н. І. Інтерактивне навчання у вищій школі: ефективне використання тренінгових технологій // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2015. – № 1 – С. 155–160.

8. Фулей Т. Впровадження практики ЄСПЛ у суддівську освіту: методичні підходи // Слово Національної школи суддів України. – 2017. – № 3(20). – С. 17–29.

9. Рішення ЄСПЛ у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» від 02.12.2010 року, заява № 30856/03 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_774

10. Рішення ЄСПЛ у справі «Ратушина проти України» від 2.10.2010 року, заява № 17318/06 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_821

11. Рішення ЄСПЛ у справі «Багієва проти України» від 28.04.2016 року, заява № 41085/05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b65

12. Рішення ЄСПЛ у справі «Котій проти України» від 5.03.2015 року, заява № 28718/08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a82

13. Практичний посібник щодо прийнятності заяв // Conseil de l'Europe / Cour européenne des droits de l'homme, 2014 [Рада Європи / Європейський суд з прав людини], 2014. – 128 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_UKR.pdf

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України № 7-р/2018 від 11 жовтня 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/dokument/7-r2018>

15. Ухвала Конституційного Суду України про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» від 20.12.2017 року № 12-у/2017 у справі № 2-7/2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/12-u_2017.pdf

16. Фулей Т. І. Інтерактивні методи навчання у підготовці суддів: навч. посіб. для викладачів (тренерів). К. : ФОП Клименко Ю.Я., 2017. – 156 с.

17. Оніщенко О. В. Тренінг як інноваційна методика навчання в системі післядипломної педагогічної освіти // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 132. – С. 106–109. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_132_28

18. Рішення ЄСПЛ у справі «Гарнага проти України» від 16.05.2013 року, заява № 20390/07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_960

19. Збірка навчальних матеріалів курсу для учасників тренінгу «Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя». – К. : ВАІТЕ, 2017. – 92 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nsj.gov.ua/files/1506325057general%20students-p.pdf>

20. Рішення ЄСПЛ у справі «Дубецька та інші проти України» від 10 грудня 2011 року, заява № 30499/03 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689

21. Методичні рекомендації для тренерів щодо розроблення та проведення тренінгів. – К. : ФОП Демчинський О.В., 2017. – 92 с.

22. Оклі Барбара. Навчитися вчитися. Як запустити свій мозок на повну / пер. з англ. Артем Замоцний. – К. : Наш формат, 2018. – 272 с.

ФУЛЕЙ Т., КУЧИВ О. Застосування статті 8 ЄКПЛ: практична цінність методичних підходів.

У статті розкриваються методичні підходи до вироблення суддівських навичок щодо застосування статті 8 Конвенції та практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя, напрацювання яких відбувається у процесі опанування навчального курсу, присвяченого гарантіям права на повагу до приватного і сімейного життя, за допомогою інноваційних освітніх технік навчання дорослих.

Ключові слова: практика ЄСПЛ, приватне життя, сімейне життя, житло, кореспонденція, втручання, критерії виправданості втручання, суддівські навички, інтерактивні методи навчання.

ФУЛЕЙ Т., КУЧИВ О. Применимость статьи 8 ЕКПЧ: практическая ценность методических подходов.

В статье раскрываются методические подходы к выработке судейских навыков по применению статьи 8 Конвенции и практики ЕСПЧ при осуществлении правосудия, наработка которых происходит в процессе освоения учебного курса, посвященного конвенционным гарантиям права на уважение частной и семейной жизни, с помощью инновационных образовательных техник обучения взрослых.

Ключевые слова: практика ЕСПЧ, частная жизнь, семейная жизнь, жилье, корреспонденция, вмешательство, критерии оправданности вмешательства, судейские навыки, интерактивные методы учебы.

FULEY T., KUCHIV O. Application of Article 8 of the ECHR: practical value of methodological approaches.

The article is focused on methodological approaches to judicial skills development in application of Article 8 of the Convention and the case law of the ECtHR in the administration of justice. A training course on this topic is one of the tools.

Such a topic for the development of the training course was selected due to the importance of the relevance and practical value of the right to respect for private and family life, home and correspondence. It is also important to bear in mind that the fundamental rights guaranteed by the ECHR should be ensured within the signatory countries, without waiting for the ECtHR to

legalize the extension of the catalog of legal relationships within the scope of the ECHR's articles. The development of the training course took place together with a scientific research in this field.

The course on application of Article 8 of the Convention is specialized and is developed in the form of three separate trainings for judges of civil, criminal and administrative jurisdiction. Trainings are different in terms of content, but they are logically matched to each other. They include a joint module on the basic concepts of Article 8 of the Convention and several specialized modules on topical issues for each jurisdiction.

This course is aimed at knowledge consolidation and development of judicial skills in application of Article 8 of the Convention and the case law of the ECtHR in the administration of justice. In particular, it refers to aligning the national legislation with Article 8 of the ECHR, its interpretation in the light of the convention standards; systematical analysis of the decisions of the ECtHR and its acceptable for application in a certain case; identification of interference and determination whether this interference was justified under the second paragraph of Article 8, etc.

In order to achieve this goal, there were used certain tools and techniques that are effective in basic courses on the ECHR. In particular, the preliminary elaboration of ECHR decisions, the use of interactive adult learning methods – mini lectures with PowerPoint presentations, work in small groups, in particular, case studies, filling the analytical framework, video review, express survey etc.

Thus, the development of judicial skills in application of Article 8 of the Convention and the case law of the ECHR takes place in the process of this training course mastering with the help of innovative educational adult learning techniques.

Key words: *ECtHR case law, right to respect for the family life, private life, home, correspondent, interference, criteria for justification of interference, judicial skills, interactive learning methodology.*